Küreselleşme Sürecinde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler ve İstihdam Yapıları: Yalova Örneği

Small and Medium Sized Enterprises and Their Employment Structures in the Process of Globalization: Yalova Sample

Assoc. Prof. Dr. Orhan Koçak (Yalova University, Turkey)

Prof. Dr. Eyüp Zengin (İstanbul University, Turkey)

Hande Oğuz Karademir (Yalova University, Turkey)

Abstract

Today, small and medium sized companies are briefly called SMEs, are becoming more important in order to sustain of both national and local economies under the intensive competition and in the existing global markets. SME's are making important contributions countries' economic growths by making innovations, giving responses for the economic crises, positive effects on the growing of employment and having flexibility on their productions. In this study, the current situation of SMEs in the globalized economic order, the advantages and disadvantages, economic problems, the importance of SMEs in Turkey's economy and also incentives provided for SMEs is emphasized. In the second part, with the globalization changing employment structure of SMEs and their conditions in the fight against unemployment is emphasized in Turkey. In the final part, an investigation is done and it is aimed to research employment structures, strategies for the future and approaches for the big companies of SMEs that are doing business in Yalova city. For this, survey method is used and survey results were analyzed for 158 SMEs in Yalova.

1 Giriş

Küreselleşme, genel olarak adeta sınırların göz ardı edilmesi ve tüm dünyanın bütünleşmesi ve bilgi, para ve mal piyasalarının entegrasyonu anlamına gelir. Aslında, ülkeler arasında giderek artan bir ticari hareketlilik ile yatırımının yapılabildiği uluslararası piyasa olarak yorumlanırsa, küreselleşme yeni sayılmaz (Hirst ve Thompson, 1996, 8). Bazı yazarlar, küreselleşmenin yalnızca ekonomik yönüne önem verirken; diğerkleri ilave olarak siyasi ve kültürel boyutlarına da temas etmektedir. Ekonomik yaklaşıma göre küreselleşme, ticaret, finansal akımlar, teknoloji değişimi ile bilgi ve işgücünün hareketliliği yoluyla dünya ekonomisinin entegrasyonudur. Ayrıca küreselleşme dış ticaretin, emek ve sermaye hareketliliğinin artması, ülkeler arasındaki farklılıkların azalması, teknolojik dönüşüm sayesinde toplumların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarla karşılıklı yakınlaşmaları olarak da görölmektedir (Yılmaz, 2009: 48).

KOBİ'ler ekonomik ve sosyal kalkınmaya yaptıkları olumlu katkıları, yeni istihdam alanları açmada etkileri ve değişimlere çabuk uyum sağlayan esnek bir üretim yapılarına sahip olmaları dolayısıyla hem ölkemiz hem de dünya ekonomisinde çok önemli bir yere sahiptir. Ekonomik krizlerle sıkça karşılaşılan son yıllarda, KOBİ'ler krizlerden en az zararlı çıkmam için önemli aktörler olarak değerlendirilmiştir. KOBİ'ler hızlı karar verme yetenekleri, yenilikçi ve esnek yapıları, istihdama yaptıkları katkıları sayesinde işsizlikle mücadelede de öne çıkmalarına ve desteklenmelerine neden olmaktadır. Bir diğerk etken ise, KOBİ'ler çabuk kurulmaları nedeniyle az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde de hem ekonomik kalkınma hem de göçün önlenmesi açısından önemsenmektedir.

Bu çalışma ile Türkiye ve Avrupa Birliği'ne göre KOBİ tanımları yapılmış, KOBİ'lerin avantaj ve dezavantajları vurgulanmış, KOBİ'lerin sosyo-ekonomik sisteme katkıları ve KOBİ'lerin Türkiye ekonomisindeki yeri değerlendirilmiştir. Ayrıca KOBİ'lerin yaşadığı sorunlara dair çözüm önerilerine vurgu yapılmıştır. Çalışmanın son bölümünde Yalova ilinde yapılan anket çalışması ile Yalova'da bulunan KOBİ'lerin istihdam yapıları tespit edilmeye çalışılmış, beklentileri ve teşviklere bakışları anlaşılmaya çalışılmıştır. Verilerden yola çıkarak gerek frekans gerekse çapraz tablolar ile değerlendirmeler yapılmıştır.

2 Literatür Taraması

2.1 KOBİ'lerle İlgili Tanımlar

AB genelinde ve Türkiye'de KOBİ'lerle ilgili netleşmiş kesin tanımlara rastlanmamakla birlikte, aşağıdaki tabloları kullanarak bir karşılaştırmada bulunabiliriz.

KOBİ (AB)	Eleman Sayısı	Yıllık Ciro veya Yıllık Bilanço (EURO)	Bağımsızlık	KOBİ (DİE'ye Göre Türkiye)	Eleman Sayısı
Orta	250'den az	27-40 milyon EURO arası	Birkaç şirkete %25'in üstünde ait olmaması	Orta	100'den az
Küçük	50'den az	5-7 milyon EURO arası		Küçük	50'den az
Çok Küçük	10'dan az	-		Çok Küçük	İşçi istihdam etmeyen

Tablo 1: AB ve Türkiye'de KOBİ Tanımları **Kaynak:** Ören, 2003:106

Bunun yanı sıra ülkemizde, KOBİ'lere yönelik faaliyetlerde bulunan kurum ve kuruluşların; görev tanımları, hedef kitleleri ve faaliyetlerine ayırdıkları kaynakları çerçevesinde, hizmet götördükleri grupları belirleyen farklı KOBİ tanımları kullandıkları görülmektedir. KOSGEB, Halkbank, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Eximbank gerek işçi sayısına gerekse yapmış oldukları yatırım tutarlarına göre sınıflandırma yapmaktadırlar (DPT, 2004).

2.2 KOBİ'lerin Avantajları ve Dezavantajları

KOBİ'ler konumları ve sahip olduğu yapıları itibariyle bir takım avantajlara ve dezavantajlara sahiptirler. Bunları aşağıdaki tabloda inceleyebiliriz.

Avantajlar	Dezavantajlar
<ul style="list-style-type: none"> - Müşteri ve personel ile daha yakın ilişkiler içerisine girebilirler, - Pazarlama, üretim ve hizmet konularında esnekler, - Esnek yapıları itibariyle ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenirler, - Bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlarlar, - Gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltırlar, - Bireysel tasarrufları teşvik ederler, - Daha az yatırımla daha çok üretim ve ürün çeşitliliği sağlarlar, - Talep değişikliklerine ve çeşitliliklerine daha kolay uyum gösterirler, - Büyük sanayi işletmelerinin destekleyicisi ve tamamlayıcısıdır, - Üretilen mal veya hizmete olan talep sınırlıdır, - Teknik gelişmelere kısa sürede ayak uydurabilme yeteneğine sahiptirler, - Yatırım yapılırken daha çok kendi öz sermayelerine ağırlık verirler. - Emek yoğun teknolojilerle çalışarak ve genelde düşük vasıflı eleman istihdam ederek işsizliğin aşağı çekilmesine katkıda bulunmak, 	<ul style="list-style-type: none"> - Pazar, sektör ve teknik bilgileri yetersizdir, - Teknoloji düzeyleri genellikle düşüktür, - Yönetim, organizasyonda zafiyetleri vardır, - Pazarlama, tanıtım, altyapı konusunda bilgi eksiklikleri vardır - Ürettikleri ürün ve hizmetlerin kalitesi genellikle düşüktür, - İhracat potansiyelleri düşüktür, - Öz sermayeleri yetersizdir, - Küçük ölçekli ve dağınık yapılarıyla verimlilikleri düşüktür, - Yeterince kurumsallaşamamaları, sermaye piyasalarından kaynak temin etmelerine imkan vermemektedir, - Vergiler ile SSK ve BAĞKUR primlerinden kaçınmak için yaygın olarak kayıt dışı çalışmaktadırlar ve bu durum haksız rekabete yol açmaktadır. - Yeterince kurumsallaşamamaları, sermaye piyasalarından kaynak temin etmelerine imkan vermemektedir, - Vergiler ile SSK ve BAĞKUR primlerinden kaçınmak için yaygın olarak kayıt dışı çalışmaktadırlar ve bu durum haksız rekabete yol açmaktadır.

Tablo 3: KOBİ'lerin Avantajları ve Dezavantajları **Kaynak:** Akgemci, 2001:15; Yılmaz, 2003:4

KOBİ'ler o ülkedeki bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde, istihdam artışı sağlanmasında, gelir dağılımında adaletin sağlanmasında, sosyal dışlanmanın önlenmesinde ve mülkiyetin geniş bir tabana yayılmasında ekonomide nitelikli ve deneyimli işgücünün oluşmasında vb. büyük boyutlarda katkıda bulunmaktadır. Tüm bu yararları yanında o ülkede demokrasinin geliştirilmesinde, ekonomik ve sosyal krizlerin atlatılmasında oynadığı roller de gözden uzak tutulmamalıdır (Yılmaz, 2004:3).

Ayrıca KOBİ'ler; mevzuata hakim olamama ve bürokrasi, kalifiye eleman eksikliği, Ar-ge faaliyetlerinin yetersizliği, ihale, fuar gibi bir takım etkinlikleri takip edememek, üretim ve satış arasındaki koordinasyonun tam sağlanamaması, stratejik kararların sadece işletme sahiplerinin vermesi gibi dezavantajlara da sahiptirler (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2001: 63).

2.3 KOBİ'lerin Temel Sorunları

KOBİ'lerin hemen her işletmecilik fonksiyonları olan finansman, yönetim, üretim ve pazarlama fonksiyonlarının her birinde karşılaştıkları birçok sorunları bulunmaktadır. Bunlar, genel sorunlar, yönetim sorunları, üretim sorunları, pazarlama sorunları ve diğer sorunlar olarak sınıflandırılabilir.

Giriřimcilik, fizibilite çalışmalarının yetersizliği, işletmeler arası işbirliği eksikliği, kuruluş yeri seğimi ile ilgili sorunlar, verimliliklerinin dūřuklūęu, teknoloji dūzeylerinin dūřuklūęu, KOBİ'lerin genel sorunları olarak ifade edilebilir (Sabuncuoęlu ve Tokol, 2001:63). Yönetim ve yönetici sorunları, nitelikli personel bulunamaması, işletme sahiplerinin teknik kökenli olması, uzmanlaşma, formasyon eksikliği, danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden yoksun olmaları; teknolojik yetersizlik, üretim kapasitesi yetersizliği, Ar-ge faaliyetlerinin yetersizliği, hammadde tedarikindeki sorunlar, fason üretim planında karşılaşılan sorunlar ve stoklama sorunları gibi sorunlar KOBİ'lerin karşılaştığı başlıca üretim ve yönetim sorunlarından (Akgemici, 2001:26-29).

KOBİ'ler, yeni pazar kanallarının hazırlanamaması, dağıtım sorunları, potansiyel iç pazarların bulunması, araştırılması ve değerlendirilmesindeki güçlükler, pazar bilgisi eksikliği, ihracat pazarlama sorunları, dış pazarlardaki yoğun rekabet, dış pazarda potansiyel belirleme güçlükleri, dış pazarlama giderlerinin yüksekliği gibi pazarlama sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Özgen ve Doğan, 1998, 85-87). Özsermaye yapıları yeterli olmayan işletmeler büyümede ve faaliyetlerini sürdürmede zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Alternatif olarak kullanılan banka kredisi ise yüksek reel faiz oranlarının mevcudiyeti nedeniyle işletmelere önemli bir maliyet yüklemektedir (Aras ve Müslümov, 2002:7).

3 Türkiye'de KOBİ'ler

3.1 KOBİ'lerin Türkiye'deki Gelişim Süreci

KOBİ'lerin ölkemizdeki tarihi gelişimi incelendiğinde başlangıcı 13. yüzyıla dayanan bir geçmişle karşılaşılmaktadır. 1933- 1970 dönemleri arasında KOBİ'lere yardımcı olmak için Halk Bankası, Esnaf Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları, Etibank, Sümerbank ve KÜSGEM (Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi) kurulmuştur. 1954'te imalat sanayi ve diğer ekonomik faaliyet kollarında özel yabancı sermayenin teşviki için 6224 sayılı Özel Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlüğe konmuştur. Küçük sanayiye teknik alanda destekler söz konusu olmuş ve büyük sanayi ile işbirliği yapması teşvik edilmiştir. Ayrıca 17 adet küçük sanayi siteleri açılmıştır.

1990-1994 yılları arasındaki dönemde KOBİ'lerin modernizasyonu ve kurumsallaşmanın aşamalı olarak sağlanması, uzmanlaşması ve büyük sanayiye entegrasyonunun özendirilmesi hedeflenmiştir. 1996 yılı KOBİ yılı olarak ilan edilmiştir. Bu konuda başta KOSGEB, TOBB, TESK ve TOSYÖV olmak üzere KOBİ'lere hizmet veren tüm kamu ve özel kuruluşlarla koordineli bu kampanya ile ihracat potansiyeli olup ihracat yapmamış KOBİ'lerin harekete geçirilmesi, bu firmalara ihracat yöntemlerinin anlatılması, özetle KOBİ'lerin dış ticarete yönlendirilmesi hedef alınmıştır.

3.2 KOBİ'ler ve Türkiye Ekonomisindeki Önemi

Dünyada ve Avrupa Birliği'nde KOBİ'ler istihdamın önemli bir bölümünü karşılamakta ve sanayi içinde büyük bir yer tutmaktadır. KOBİ'ler küçük, esnek yapıları sayesinde gelişmelere hızla uyum sağlayabilmektedirler. Ölçek üretim yerine butik üretim yaparak müşteri memnuniyetini daha iyi sağlayabilmektedirler. Uluslararası alanda iletişim araçlarının etkisiyle tüketici bilinci değişmiş ve üreticiler için daha esnek bir üretim yapısı sayesinde hızla tüketici isteklerine cevap verme zorunluluğu doğmuştur. Genel olarak ele alacak olursak KOBİ'ler, istihdam yaratılması, esneklik sayesinde yeniliklere hızla uyum sağlama, girişimciliği teşvik, butik üretim sayesinde ürün farklılaşması, büyük işletmelere ara malı temini gibi alanlarda ekonomiye katkı sağlarlar (Oktay ve Güney,2002:2). KOBİ'ler ölkelerin büyüme ve kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Fakirliğin çeşitli toplum kesimleri arasında azaltılmasını sağlama potansiyelini taşımaktadırlar (Cook ve Nixon, 2002:2).

Ölkemizde KOBİ'lerin sayısı hizmet sektörü de dahil olmak üzere, tüm işletmelerin sayısının % 99,8'ini ve bu işletmeler de toplam istihdamın % 76,7'sini oluşturmaktadır. KOBİ yatırımlarının, toplam yatırımlar içindeki payı % 38'e ulaşmakta ve toplam katma değerin % 26,5'i yine bu işletmelerce yaratılmaktadır. KOBİ'lerin toplam ihracat içindeki payları, yıllar itibarıyla değişiklik göstermekle beraber, ortalama % 10 oranında gerçekleşmekte ve bu kesimin toplam banka kredileri içindeki payı % 5'in altında seyretmektedir (DPT, 2004: 9).

Taşıdıkları önem dolayısıyla başta gelişmiş ölkeler olmak üzere bütün ölkeler KOBİ'lerin doğması, büyümesi, gelişmesi ve korunması için uygun ortamı hazırlayacak politikalar geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. KOBİ'lerin dünyadaki artan önemine koşut olarak ölkemizde de 80'li yılların sonundan itibaren KOBİ'lere yönelik bir destek sisteminin oluşturulması çalışmaları başlatılmıştır. KOBİ'lere çeşitli kamu kuruluşu, özel kuruluş ve vakıflar tarafından destekler verilmektedir (Akdeniz, 2005: 11). Teknoloji tabanlı işletmelerin desteklenmesi, üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi ve teknoloji yayımının kolaylaştırılması amacıyla, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Mevzuat ve bürokrasi politikalarında değişiklikler yapılmıştır (www.kosgeb.gov.tr). Ayrıca KOBİ'lere sağlanan finansman destekleri içindeki en önemli payı T. Halk Bankası tarafından kullanılan uygun koşullu krediler oluşturulmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğrenci ve kursiyerlere 109 ayrı konuda meslek eğitimi verilmektedir (KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2004).

Hem gelişmiş sosyal refah ekonomilerinde hem de ülkemizde KOBİ'lerin en önde gelen özelliklerinden birisi yeni işler ve iş alanları oluşturmak ve bu yolla istihdam sağlama gücüdür. KOBİ'lerin istihdamla ilişkisi, yalnızca KOBİ'lerin daha az sermaye ile, daha çok sayıda işgücüne istihdam olanağı sunması ve çok sayıda insana ücretli olarak çalışabilme fırsatı vermesinin yanında bir gerçeği daha ifade etmektedir. O da girişimci ruhu olan çok sayıda insanın kendi işletmelerini kurarak işgücüne girişimci olarak katılmalarına olanak sağlaması ve bu yolla da bir ülkedeki istihdam seviyesini yükseltmesidir. Bir işverenin yanında ücretiyle çalışmak yerine, kendi işini kurmayı tercih eden girişimcilerin sahip oldukları ruh ve yetenekleri ile bir ekonomi için çok daha büyük öneme sahiptirler (Gök, 2004:115).

Büyük işletmeler krize yönelik önlemler arasında çalışanlarını işten çıkartmayı çare olarak görürken; KOBİ'ler bu şartlarda dahi personeline sahip çıkmakta, çok zorda kalmadıkça kriz dönemlerinde de ekonomik gücü elverdiği ölçüde onların maliyetine katlanmaktadır (Özdemir, Ersöz ve Sarioğlu, 2006: 62). KOBİ'lerin bir diğer özelliği işsizliğin düşürülmesine olan katkılarının yanında özellikle niteliksiz işçilerin istihdamına olanak sağlayan ekonomik birimler olmalarıdır. Ülkemizde bazı bölgelerde nitelikli işçi sayısı son derece sınırlıdır. Bu kişiler KOBİ'ler tarafından istihdam edilerek çalışma yaşamına katılmaktadırlar. Büyük işletmeler vasıflı ve yarı vasıflı işçiler çalıştırmayı tercih ederken, KOBİ'ler vasıflı işçilerin yüksek ücretleri dolayısıyla ancak düşük ve orta vasıf seviyesindekileri çalıştırabilmektedirler. Vasıflı/kalifiye elemanların bu işletmelerde istihdam edilme oranları büyük ölçekli işletmelere göre oldukça düşüktür. KOBİ'ler büyüdükçe ve geliştikçe vasıflı işçileri de istihdam edebilir hale gelmektedir.

4 Yalova'da KOBİ'ler İle İlgili Uygulama

4.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada Yalova bölgesindeki KOBİ'lerin istihdam özellikleri, istihdam yapı ve şekilleri, KOBİ'lerin işsizliği önlemedeki rol ve etkileri ile istihdam sorunlarının saptanması amaçlanmıştır. Araştırmanın kapsamı Yalova sınırları içinde faaliyette bulunan KOBİ'lerdir.

4.2 Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu Yalova bölgesindeki 158 KOBİ'ye uygulanmıştır.

Bu araştırmanın ana kütlesi, Yalova İli'nde faaliyet gösteren KOBİ'lerdir. Anketler hazırlanan veri kodlama önergesi doğrultusunda kodlanarak bilgisayarda SPSS 17.0 programında değerlendirilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen veriler sistematik bir şekilde değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Araştırmada veri analizi sıklık dağılımı(frequencies) ve mukayese imkanı veren karşılaştırma tabloları(cross-tabulations) çerçevesinde yapılmıştır. Anket 25 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular KOBİ'lerin işsizliği önlemede ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasındaki katkılarını ölçmeye yöneliktir. Ankette işletme profili, istihdam yapısındaki değişimler ve işverenlerin kriz dönemlerindeki istihdam politikaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak, KOBİ'lerin istihdam sorunlarına yaklaşımları ve işletmeye yönelik teşviklerden faydalanma düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

4.3 Araştırmanın Hipotezleri

KOBİ'lerin işsizliği önlemedeki rol ve etkileri ile istihdam sorunlarının saptanması amacı doğrultusunda bir takım hipotezler öne sürülmüştür. Bunlar:

1. KOBİ'ler esnek yapıları sayesinde işsizliğin azaltılması ve gelir dağılımının düzeltilmesinde ekonomiye katkı sağlar.
2. Son dönemlerde Yalova bölgesinde açılan alışveriş merkezleri bu bölgedeki KOBİ'leri olumsuz etkilemiştir.
3. KOBİ'lerin sendikalaşma eğilimleri düşüktür.

4.4 Verilerin Analizi

Kuruluş yılı	Frekans	Yüzde
1-3 yıl	21	13.3
4-6 yıl	63	39.9
7-10 yıl	50	31.6
11 yıl ve üzeri	24	15.2
Toplam	158	100

Tablo 4: İşletmenin Kuruluş Yılı

Ülkemizde köklü ve uzun bir geçmişe sahip işletmeler çok büyük sayılarda değildir. KOBİ'ler arasında uzun yıllar faaliyet gösteren işletmeler azdır. İşletmelerin büyük çoğunluğu 2000'li yıllarda kurulmuştur. Buda KOBİ'lerin dinamik ve girişimci yapısının bir göstergesidir. Tablo 1'de görüldüğü gibi işletmelerin %63'ünün 4-

6 yıllık, yarısının 7 ile 10 yıllık, %24'ünün 11 yıl ve üzeri geçmişe sahip olduğu ve en az paya ise %21 ile daha yeni açılmış olan yani 1 ile 3 yıllık bir geçmişe sahip olan işletmeler oluşturmaktadır.

Sektör	Frekans	Yüzde
Gıda	57	36.1
Tekstil	7	4.4
Ağaç, orman, mobilya	2	1.3
Tarım, sera	4	2.5
İnşaat	7	4.4
Otomotiv	38	24.1
Eğitim	3	1.9
Kuyumculuk, saat	2	1.3
Hizmet	8	5.1
Sağlık	9	5.7
Diğer	10	6.3
Makine, elektrik	11	7.0
Toplam	158	100

Tablo 5: Firmanın Faaliyette Bulunduğu Sektör

Ankete katılan firmalar arasında neredeyse her sektörden işletme bulmak mümkündür. Bunlar arasından en yüksek pay %24 ile otomotiv sektörüne, sonrasında ise %36 ile gıda sektörüne aittir. Bunları %7 ile makine ve elektrik, %6 ile diğer sektörler, %5.7 ile sağlık, %5 ile hizmet sektörü, %4.4 ile tekstil ve %2.5 ile tarım ve seracılık izlemektedir. En düşük paylar ise %1.9 ve %1.3 ile eğitim, kuyumculuk, saat ve ağaç, orman, mobilya sektörlerine aittir.

Bölge	Frekans	Yüzde
Meskun Mahal	97	61.4
Küçük Sanayi Sitesi	61	38.6
Toplam	158	100

Tablo 6: Firmanın Bulunduğu Bölge

Tablo 6'te görüldüğü gibi işletmelerin %61.4 gibi çok büyük bir kısmı meskun mahalde yer alırken %38.6'sı ise küçük sanayi sitesinde yer almaktadır. Bu durum KOBİ'lerin gelişimi açısından negatif bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü KOBİ'lerin gelişiminde küçük sanayi siteleri ve organize sanayi sitelerinde yer almanın büyük faydaları vardır.

	Arttı		Azaldı		Aynı Kaldı	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Mal ve Hizmet Üretimi	99	62.7	43	27.2	16	10.1
Satışlar	99	62.7	48	30.4	11	7.0
Kar marjı	93	58.9	50	31.6	15	9.5
İstihdam edilen personel	26	16.5	7	4.4	125	79.1
Kapasite kullanım oranı	24	15.2	9	5.7	125	79.1
Yatırımlar	87	55.1	46	29.1	25	15.8
Verimlilik	93	58.9	51	32.3	14	8.9
Maliyetler	108	68.4	39	24.7	11	7.0

Tablo 7: Firmanız aşağıdaki konularda geçen yıla göre "ne gibi değişimler" göstermiştir?

Firmaların bazı göstergelerinin geçen yıla göre değişimini sorduğumuz bu soruda göstergelerin 2 tanesi hariç artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bunlar mal ve hizmet üretimi, satışlar, kar marjı, yatırımlar ve verimlilik. Bunların %62 ile 55 arasında değişen kısmı artarken, %51 ile 39 arası değişen kısmı geçen yıla göre azalmış, %25 ile 16 arasında değişen kısmı ise geçen yıla aynı seviyede olmuştur. Bu sonuçlardan hareketle ankete katılan işletmelerin büyük çoğunluğunun önemli düzeyde geliştikleri görülmüştür.

İstihdam edilen personel sayısı ve kapasite kullanım oranı ise %79 oranıyla aynı kalmış, %5.7 ile 4.4 arası değişen değerlerde azalmış ve %16.5 ile 15.2 arası değişen değerlerde artmıştır. Buradan da anlaşılabacağı üzere

KOBİ'lerin büyük bir kısmı eksik kapasiteyle çalışmaktadırlar. KOBİ'lerin eksik kapasiteyle çalışmaları, bir yandan bu işletmelerin kaynak israfına yol açarken, diğer yandan istihdama olan katkıları azaltmaktadır.

	Artacak		Azalacak		Aynı Kalacak	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Mal ve Hizmet Üretimi	95	60.1	33	20.9	30	19.0
Satışlar	98	62.0	37	23.4	23	14.6
Kar marjı	95	60.1	37	23.4	26	16.5
İstihdam edilen personel sayısı	23	14.6	2	1.3	133	84.2
Kapasite kullanım oranı	36	22.8	4	2.5	118	74.7
Yatırımlar	96	60.8	34	21.5	28	17.7
Verimlilik	98	62.0	37	23.4	23	14.6
Maliyetler	105	66.5	36	22.8	17	10.8

Tablo 8: Firmanın Gelecek Yıl Beklentileri

Ankete kayılan KOBİ'lerin gelecek yıl beklentilerine baktığımızda ise kapasite kullanım oranı ve istihdam edilen personel sayısı hariç bütün değerlerin artış beklentisinde olduğu görülmektedir. Kapasite kullanım oranı ve istihdam edilen personel sayısının ise aynı kalacağı beklenmektedir. Buradan mevcut durumlarını koruyabilecekleri düşünülmektedir.

3 yıllık ciro	Frekans	Yüzde
%0	5	3.2
%10	56	35.4
%20	43	27.2
%21-40	39	24.7
%41-50	12	7.6
%51-70	2	1.3
%71-99	1	0.6
Toplam	158	100

Tablo 9: İşletmenin 3 Yıllık Cirounun Yüzdesel Artışı

İşletmelerin %35'inin 3 yıllık cirou %10, %27'sinin 3 yıllık cirou %20, %24.7'sinin 3 yıllık cirou da %21 ile 40 arasında artış göstermiştir. İşletmelerin %3'ünün cirou aynı kalmıştır. Bunun yanında işletmelerin yaklaşık %10'unun cirou %40'ın üzerinde artmıştır.

Ankete katılan KOBİ'lerden ürettikleri mal ve hizmetlerin maliyetlerini etkileyen faktörlerden 5 tanesini seçmeleri ve bunları yüzdesel olarak belirtmeleri istenmiştir. Personel giderleri maliyetleri etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Personel giderleri bütün işletmelerin maliyetlerini etkilemektedir. İşletmelerin %10'unun personel giderlerinin maliyetler içindeki payı %1 ile 10 arasında, işletmelerin %50'sinde bu oran %11 ile 25 arasındadır. Firmaların %37'sinde ise personel giderlerinin maliyetler içindeki payı %26 ile 40 arasındadır. En düşük oran ise işletmelerin %1'ini kapsayan %41 ile 60 arasındaki paydır. Hammade/ malzeme giderleri de personel giderlerine benzer bir dağılım göstermektedir. En yüksek oran %54 ile maliyetlerin %26 ile 40'lık kısmını kapsamaktadır. Bunu sırayla %31 ile %11-25'lik kısım; %9.5 ile %0'lık kısım; %2.5 ile de %41-60 ve %1-10'luk kısım kapsamaktadır. Finansman giderleri genellikle maliyeti etkileyen faktörler arasında büyük bir paya sahip değildir. Enerji giderleri ise yaklaşık olarak maliyetlerin %11-25'lik kısmını kapsamaktadır.

Nakliye giderleri maliyetlerin yaklaşık %1-10'luk kısmını kapsamaktadır. Faaliyet giderlerine bakacak olursak, bunun maliyetler içindeki payının yaklaşık %1 ile 10 arasında olduğunu görmekteyiz. Son olarak diğer giderlerin ise maliyetleri çok fazla etkilemediği görülmektedir. Bir sıralama yapacak olursak maliyetleri belirleyen faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz: 1) Hammade/malzeme giderleri, 2) Personel giderleri, 3) Kira giderleri, 4) Enerji giderleri, 5) Faaliyet giderleri, 6) Nakliye giderleri, 7) Finansman giderleri, 8) Diğer giderler.

İhracat	Frekans	Yüzde	İthalat	Frekans	Yüzde
Evet	4	2.5	Evet	3	1.9
Hayır	154	97.5	Hayır	155	98.1
Toplam	158	100	Toplam	158	100

Tablo 10: İhracat ve İthalat

Ankete katılan KOBİ'lerin çok büyük bir kısmı ithalat ve ya ihracat yapmamaktadır. İşletmelerin sadece % 2.5'i ihracat yaparken, ithalat yapanlarda %1.9'luk kısmı oluşturmaktadır. Bu KOBİ'lerin zayıflıklarını, kendilerini çok fazla geliştiremediklerini ve dış pazarlarda kendilerine yer bulamadıklarını göstermektedir.

AVM'lerin Etkisi	Frekans	Yüzde
Olumlu	7	4.4
Olumsuz	61	38.6
Etkilemedi	90	57
Toplam	158	100

Tablo 11: Yalova Bölgesinde Açılan Alışveriş Merkezlerin (Kipa- Özdelek) Etkisi

Son zamanlarda Yalova bölgesinde açılan alışveriş merkezlerinin etkisine bakıldığında işletmelerin %38.6'sı bundan olumsuz etkilendiğini, %4'ü olumlu etkilendiğini %57 gibi büyük bir çoğunluğu ise olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmadığını belirtmiştir.

KOBİ Sınıfı	Frekans	Yüzde	Personel Sayısı	Frekans	Yüzde
Mikro Ölçekli	153	96.8	1-3 kişi	36	22.8
Küçük Ölçekli	3	1.9	4-6 kişi	69	43.7
Orta Ölçekli	2	1.3	7-10 kişi	41	25.9
Toplam	158	100	11-15 kişi	9	5.7
			16-50 kişi	2	1.3
			51 ve üzeri	1	0.6
			Toplam	158	100

Tablo 12: KOBİ Sınıfı ve İstihdam Edilen Personel Sayısı

Anket yapılan işletmelerin %96.8 gibi çok büyük bir kısmı mikro ölçekli iken, %1.9'u küçük ölçekli, %1.3'ü ise orta ölçeklidir. İşletmelerin %43'ünde personel sayısı 4 ile 6 arasında, %26'sında 7 ile 10 arasında, %23'ünde ise 1 ile 3 kişi arasındadır. 11 ile 15 kişi istihdam eden işletmeler toplam işletmelerin %6'sını oluştururken işletmelerin %2'sinde de personel sayısı 15'in üstündedir.

İstihdam Şekli	Frekans	Yüzde
Düzenli çalışan	143	90.5
Düzenli ve esnek çalışan	15	9.5
Toplam	158	100

Tablo 13: İstihdam Şekli

Araştırmaya katılan işletmelerde hakim çalışma şekli %90 ile düzenli (tam süreli) çalışmadır. Az sayıda işletme ise %10 gibi bir oranla hem düzenli hem de esnek çalışmayı tercih etmektedir. Sadece esnek çalışma biçimini benimseyen işletme ise bulunmamaktadır.

	Frekans	Yüzde
İşten Çıkarma	84	53.2
Ücretleri Düşürme	37	23.5
Ücretsiz İzin	8	5.1
Esnek Çalışmaya Geçme	29	18.4
Toplam	158	100

Tablo 14: Ekonomik Sorunlarla Karşılaşıldığında Çalışanlarla İlgili Olarak Öncelikli Olarak Başvurulacak Çözüm Yolları

Ankete katılan işletmelere ekonomik sorunlarla karşılaştıklarında çalışanlarla ilgili olarak öncelikli olarak başvurulacak çözüm yolları sorulmuştur. İşletmelerin %53'ü işten çıkarma derken, %23'ü ise ücretleri düşürme demiştir. Esnek çalışmaya geçmeyi savunan işletmelerin payı %18 iken %5'lik ufak bir kesim ise ücretsiz izini tercih etmektedirler. Yani KOBİ'ler genel olarak işten çıkarma ya da ücret düşürmeyi tercih etmektedirler. Bunun sebebi KOBİ'lerin daha çok aile şirketi olmaları ve çalışanlarıyla yakın ilişkiler kurmalarındır.

Son 1 yıl için personel sayısı	Frekans	Yüzde
Arttı	32	20.3
Azaldı	13	8.2
Aynı Kaldı	113	71.5
Toplam	158	100

Tablo 15: Son 1 Yıl İçinde İstihdam Edilen Personel Sayısındaki Değişim

İşletmenin son 1 yıl içindeki personel sayısına bakacak olursak, bunun %71.5 ile aynı kaldığı, %20 oranında arttığı, %8 oranında ise azaldığı görülmüştür. İstihdam edilen personel sayısındaki azalışın az bir orana sahip olması KOBİ'lerin istihdama olan katkısını göstermektedir.

İşe alınan ve işten çıkarılan personel sayısını incelediğimizde değişik bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Bu işe, işe alınan ve işten çıkarılan personel sayılarının %45 ve %33 ile birbirine yakın değerlerde çıkmasıdır. Bunun nedeni mevsimlik işe alımlardır. Bölgenin yaz aylarında yoğun olması sebebiyle işe alımlar bu aylarda yoğunlaşmakta, kış aylarında ise bu işçiler işten çıkarılmaktadır. Buda bir üst tabloda gördüğümüz durumu yaratmaktadır. Tablo 17'de de görüldüğü gibi yıl içinde istihdam edilen personel sayısı büyük bir oranla aynı kalmıştır.

Ankete katılan KOBİ'lerden istihdamı artırmada önemli olarak gördükleri unsurlardan 5 tanesini önem sırasına göre sıralamaları istenmiştir. İşletmelerin %42'si uygun koşullu krediyi çok önemli bulurken, %35'i ise önemli bulmuştur. İstihdamı teşvik eden vergi indirimi ya da vergi istisnaları ise %26 ile ortalama bir öneme sahip bulunmuştur. Personel kaynaklı maliyetlerin düşürülmesi ise %31 ile önemli, %40 ile ise ortalama öneme sahip bulunmuştur. Sendikası işçi çalıştırmada kolaylık ve istihdam teşvikleri ise önemsiz bulunan unsurlardandır. Sıralama yapacak olursak 1. sırada uygun koşullu kredi, 2. sırada personel kaynaklı maliyetlerin düşürülmesi, 3. sırada istihdamı teşvik eden vergi indirimi ya da vergi istisnaları, 4. sırada istihdam teşvikleri ve 5. sırada sendikası işçi çalıştırmada kolaylık yer almaktadır.

Ankete katılan işletmelere firmalarında çalışan sendikalı işçi olup olmadığı sorulmuştur. KOBİ'lerde çalışanların %84'ü sendikalı değildir. İşçilerin sadece %1'i sendikalı iken, işletme sahiplerinin %13'ü çalışanlarının sendikalı olup olmadıklarını bilmemektedirler. Bu durum KOBİ'ler için olası bir durumdur. Zaten aile şirketi konumunda ya da az sayıda çalışana sahip olan KOBİ'lerde sendikalaşma oranının yüksek çıkması beklenmemektedir. Ayrıca KOBİ'lerde çalışanlar sorunlarını çözmek için bir aracıya gereksinim duymamaktadır. Ankete katılan işletmelere teşviklerden faydalanıp faydalanmadıkları sorulmuş ve işletmelerin % 83.5 gibi çok büyük bir kısmının teşviklerden faydalanmadığı görülmüştür. İşletmelerin %16.5'i ise teşviklerden faydalanmaktadır. Bu bize KOBİ'lere yönelik teşvikler konusunda faaliyette bulunan kurumlar ve hizmetleri konusunda işletmelerin bilgilendirilmesi ve bu işletmelere yönelik teşvik danışmanlığı hizmetinin verilmesi gerektiğini göstermektedir.

İşletmelere teşvikler ilave personel istihdam etmede faydalı mıdır diye sorulmuştur ve işletmelerin %94'ü hayır yanıtını vermiştir. İşletmelerin %6'sı ise teşviklerin ilave personel istihdam etmede faydalı olduğunu düşünmektedir. Bu durum araştırmaya katılan KOBİ'lerin yeteri kadar bilgiye sahip olamamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca teşviklerin ilave personel istihdam etmede faydalı olup olmadığını araştırmak için bu değişkenle istihdam edilen personel sayısı ve son 1 yıl içinde işe alınan personel sayıları gibi değişkenler arasında çapraz tablolar hazırlanmıştır. Fakat ankete katılan işletmelerin büyük bir bölümü teşvikleri, istihdamı arttırmaya yardımcı görmediği için bu değişkenlerin ilişkilerini incelemek anlamsız olacaktır. Araştırmaya katılan işletmelerin büyük bir kısmı KOBİ teşvik araçlarının tümünden neredeyse hiç yararlanmamıştır. Teşvikler içinde en fazla yurt içi tanıtım faaliyetleri desteğinden faydalanılmıştır. Faydalanılan diğer teşviklerin ise sayısı çok az olup bunlar; yardım desteği, üretim desteği, yurtiçi fuarlara katılım desteği ve ar-ge desteğidir.

5 Sonuç

Dünyadaki gelişmelere paralel bir trend izlediğini gözlediğimiz KOBİ sektörünün önemi, ülkemizde de giderek artmaktadır. Bu çalışmada, KOBİ-istihdam-işsizlik ilişkisinin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Ülkemizde işsizlik sorununun çözümünde, KOBİ'lerin hali hazırda önemli bir rol oynadığı, ancak KOBİ'lerin mevcut potansiyellerinden de tam olarak yararlanılamadığına dikkat çekilmektedir. Çalışma kapsamında Yalova bölgesinde 158 KOBİ üzerinde yapılan alan araştırmasında KOBİ'lerin istihdamları ve bu konudaki problemleriyle ilgili gözlemler yapılmaya çalışılmıştır. Kısaca çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

İşletmeler kuruluş yılı bakımından incelendiğinde bunların %31.6'sının kuruluş yılının 7-10 yıl arası, %40'ının 4-6 yıl olduğunu, %15'inin 11 yıl ve üzeri bir geçmişe sahip olduğunu ve %13'ünün de 1-3 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu görmekteyiz. Hukuki statü bakımından işletmelerin %87'si şahıs şirketi, %5.7'si limited şirket ve adi komandit, %1'i ise anonim şirkettir. Çalışmaya katılan KOBİ'ler sektörlere göre dağılım göstermektedir. İlk 3 sektöre bakacak olursak; %36 ile gıda, %24 ile otomotiv ve %7 ile makine ve elektrik karşımıza çıkmaktadır.

İşletmelerin üretilen mal ve hizmetlerinin maliyetlerini etkileyen faktörleri sıralayacak olursak; Hammadde/malzeme giderleri, personel giderleri, kira giderleri, enerji giderleri, faaliyet giderleri, nakliye giderleri, finansman giderleri ve diğeri giderler şeklindeir.

Ankete katılan KOBİ'lerin çok büyük bir kısmı ithalat ve ya ihracat yapmamaktadır. Bu KOBİ'lerin zayıflıklarını, kendilerini çok fazla geliştirmediklerini ve dış pazarlarda kendilerine yer bulamadıklarını göstermektedir. Son zamanlarda Yalova bölgesinde açılan alışveriş merkezlerinin etkisine bakıldığında işletmelerin %38.6'sı bundan olumsuz etkilendiğini, %4'ü olumlu etkilendiğini %57 gibi büyük bir çoğunluğu ise olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Ayrıca alışveriş mağazalarının etkilerinin bölgeye göre farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Buna göre alışveriş merkezlerinin kendilerini olumsuz etkilediğini söyleyen işletmelerin 52 tanesi meskun mahalde, 9'u ise küçük sanayi bölgesinde bulunmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerden küçük sanayi sitesinde bulunanlardan 52 tanesi, meskun mahalde bulunanlardan da 38 tanesi bu alışveriş merkezlerin kendileri üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkileri olduğuna katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Anket yapılan işletmelerin %96.8 gibi çok büyük bir kısmı mikro ölçekli iken, %1.9'u küçük ölçekli, %1.3'ü ise orta ölçeklidir. İşletmelerin %43'ünde personel sayısı 4 ile 6 arasında, %26'sında 7 ile 10 arasında, %23'ünde ise 1 ile 3 kişi arasındadır. 11 ile 15 kişi istihdam eden işletmeler toplam işletmelerin %6'sını oluşturunken işletmelerin %2'sinde de personel sayısı 15'in üstündedir. Araştırmaya katılan işletmelerde hakim çalışma şekli ise %90 ile düzenli (tam süreli) çalışmadır.

Ankete katılan işletmelere ekonomik sorunlarla karşılaştıklarında çalışanlarla ilgili olarak öncelikli olarak başvurulacak çözüm yolları sorulmuştur. İşletmelerin %53'ü işten çıkarma derken, %23'ü ise ücretleri düşürme demiştir. Esnek çalışmaya geçmeyi savunan işletmelerin payı %18 iken %5'lik ufak bir kesim ise ücretsiz izini tercih etmektedirler. İşletmenin son 1 yıl içindeki personel sayısına bakacak olursak, bunun %71.5 ile aynı kaldığı, %20 oranında arttığı, %8 oranında ise azaldığı görülmüştür. İstihdam edilen personel sayısındaki azalışın az bir orana sahip olması KOBİ'lerin istihdama olan katkısını göstermektedir. İşe alınan ve işten çıkarılan personel sayılarının %45 ve 33 ile birbirine yakın değerlerde çıkmasıdır. Bunun nedeni mevsimlik işe alımlardır. Bölgenin yaz aylarında yoğun olması sebebiyle işe alımlar bu aylarda yoğunlaşmakta, kış aylarında ise bu işçiler işten çıkarılmaktadır.

Ankete katılan KOBİ'lerden istihdamı artırmada önemli olarak gördükleri unsurlardan 5 tanesini önem sırasına göre sıralamaları istenmiştir. Sıralama yapacak olursak 1. sırada uygun koşullu kredi, 2. sırada personel kaynaklı maliyetlerin düşürülmesi, 3. sırada istihdamı teşvik eden vergi indirimi ya da vergi istisnaları, 4. sırada istihdam teşvikleri ve 5. sırada sendikasıız işçi çalıştırmada kolaylık yer almaktadır. Ankete katılan KOBİ'lerde çalışanların %84'ü sendikalı değildir. İşçilerin sadece %1'i sendikalı iken, işletme sahiplerinin %13'ü çalışanlarının sendikalı olup olmadıklarını bilmemektedirler.

İşletmelerin % 83.5 gibi çok büyük bir kısmının teşviklerden faydalanmadığı görülmüştür. İşletmelerin %16.5'i ise teşviklerden faydalanmaktadır. İşletmelere teşvikler ilave personel istihdam etmede faydalıdır diye sorulmuştur ve işletmelerin %94'ü hayır yanıtını vermiştir. İşletmelerin %6'sı ise teşviklerin ilave personel istihdam etmede faydalı olduğunu düşünmektedir. Araştırmaya katılan işletmelerin büyük bir kısmı KOBİ teşvik araçlarının tümünden neredeyse hiç yararlanmamıştır. Teşvikler içinde en fazla yurt içi tanıtım faaliyetleri desteğinden faydalanılmıştır. Faydalanılan diğeri teşviklerin ise sayısı çok az olup bunlar; yardım desteğı, üretim desteğı, yurtiçi fuarlara katılım desteğı ve ar-ge desteğıdir.

Kaynakça

- AKDENİZ, M. Billur. , 2005, KOBİ'lerin Ekonomik ve Sosyal Yapı İçindeki Yerleri, Destekleyici Kurumsal Çevreleri ve Avrupa Birliğı'ne Uyum Sürecinde Yeniden Yapılandırılmaları.
- Çevrimiçi: <http://sbe.dpu.edu.tr/13/69-90.pdf>
- Akgemici, Tahir. , 2001, KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler. Ankara: KOSGEB Yayınları.
- Aras ve Müslümov. , 2001, Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Finansal ve Ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri, 21. Yüzyılda KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu, Yayınlanmış Tebliğ.
- Bayülken, Yavuz. KOBİ'lerin Tanımı, AB Ülkelerinde KOBİ'ler ve Sanayideki Yeri, Çevrimiçi: <http://www.metalmakina.com/>
- Cook, Paul ve Nixon, Frederick. , 2000, Finance and Small and Medium-Sized Enterprise Development, Finance and Development Resource Programme, Working Paper Series, No: 14, University of Manchester.
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, 2004, KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı.
- Gök, Mehmet. İşgücü Piyasası ve KOBİ'ler, Ankara: Roma Yayınları, 2004.
- Hirst, Paul ve Thompson, Grahame, 2000, Küreselleşme Sorgulanıyor, Dost Kitabevi, Ankara.
- KOSGEB. KOBİ Ekonomisi (Tarihi Gelişimi) , 2003, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkez Müdürlüğü

- Oktay, Ertan ve Güney, Alptekin, 2002, Türkiye’de KOBİ’lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri, 21.yüzyılda KOBİ’ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri” Sempozyumu.
- ÖZDEMİR, Süleyman, ERSÖZ, Halis Yunus ve SARIOĞLU, İbrahim, 2006, İşsizlik Sorununun Çözümünde Kobi’lerin Desteklenmesi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2006-45, İstanbul.
- Özgen, Hüseyin ve S. Doğan, 1998, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Açılmada Karşılaştıkları Temel Yönetim Sorunları, Dış Ticaret Dergisi. Sayı 9.
- Öztürk, Özkan. İstihdam Konusunda KOBİ’lerin Önemi ve KOBİ Alanında Eğitim İstihdam İlişkisi Açısından Kamu İstihdam Kurumunun Rolü, 2007.
- Çevrimiçi: [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/%C3%96ZKAN%20%C3%96ZT%C3%96CRK%20\(%C4%B0ST%C4%B0HDAM%20KONUSUNDA%20KOB%C4%B0%E2%80%99LER%C4%B0N%20%C3%96NEM%C4%B0%20VE%20KOB%C4%B0%20AL.pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/%C3%96ZKAN%20%C3%96ZT%C3%96CRK%20(%C4%B0ST%C4%B0HDAM%20KONUSUNDA%20KOB%C4%B0%E2%80%99LER%C4%B0N%20%C3%96NEM%C4%B0%20VE%20KOB%C4%B0%20AL.pdf)
- Sabuncuoğlu, Zeyyat ve Tokol, Tuncer. İşletme. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2001.
- Taş, Yunus, 2007, Türkiye’de KOBİ’lerin Sosyo - Ekonomik Etkileri Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı 33.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2004, KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı.
- Yılmaz, Beytullah, Ocak 2004, KOBİ’lerin Toplumda Üstlendikler Roller Bakımından Analizi, Dış Ticaret Dergisi.
- Yılmaz, Fatih, 2009, Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1.
- Yılmaz, Figen, 2003, Türkiye’de Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ’ler), İş Bankası İktisadi Araştırmalar ve Planlama Müdürlüğü.
- www.kosgeb.gov.tr
- www.tuik.gov.tr